

TURLI SOHALARDA MEHNATNI MUHOFAZA QILISH: MUAMMO VA STRATEGIYALAR

Dauletnazarova Gulsanem Orazbayevna

Nukus davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Yusupova Diana Salamat qizi

1-kurs. Nukus davlat texnika universiteti

ANNOTATSIYA

Mehnatni muhofaza qilish barqaror rivojlanishning muhim jihati bo'lib, barcha sohalarda ishchilarning xavfsizligi, salomatligi va farovonligini ta'minlaydi. Ushbu maqolada bir nechta asosiy sohalarda – qurilish, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash va ta'limda mehnatni muhofaza qilish amaliyotini o'rganadi, o'ziga xos muammolarni yoritadi va sohaga oid strategiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: *Mehnatni muhofaza qilish, mehnat xavfsizligi, ish joyidagi sog'liqni saqlash, tarmoq xavfsizligi, ishlab chiqarish gigiyenasi, shaxsiy himoya, ergonomika.*

O'zbekiston Respublikasi "Mehnatni muhofaza qilish haqidagi qonuni"ning maqsadi mehnatni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Mehnatni muhofaza qilish iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ishchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlashning asosiy elementi hisoblanadi. U kasbiy xavflarni minimallashtirish va xavfsiz ish muhitini yaratishga qaratilgan siyosat, qoidalar, profilaktika choralari va boshqaruv amaliyotlarining keng qamrovli to'plamini o'z ichiga oladi. Tarmoqlarning diversifikatsiyalashuvi va mehnat jarayonlarining murakkablashuvi bilan mehnatni muhofaza qilish ko'p qirrali muammoga aylandi, bu esa tarmoq strategiyasini talab qiladi.

Har bir ish sohasi o'ziga xos xavf-xatarlar va kasbiy talablar to'plamini taqdim etadi. Masalan, quruvchilar yiqilish va og'ir texnika avariyalari kabi xavflarga duch kelishadi, sog'liqni saqlash xodimlari esa yuqumli kasalliklar va hissiy charchash xavfiga duch kelishadi. Shu bilan birga, pedagoglar stress va yomon ergonomika bilan kurashishlari mumkin, qishloq xo'jaligi xodimlari esa kimyoviy ta'sir va og'ir ob-havo sharoitlariga duch kelishadi. Ushbu farqlar har bir sohaning o'ziga xos xavf profillarini hisobga olgan holda mehnat xavfsizligiga alohida yondashuvlar zarurligini ko'rsatadi.

Barqaror rivojlanishga bo'lgan global intilish, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanishning 8-maqjadi (munosib mehnat va iqtisodiy o'sish) doirasida mehnatni muhofaza qilishning kuchli tizimlari muhimligini yanada kuchaytiradi. Xavfsizlik madaniyatini targ'ib qilish nafaqat inson hayoti va qadr-qimmatini saqlab qoladi, balki samaradorlikni oshiradi, jarohatlar yoki kasalliklar tufayli moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi va tashkilot obro'sini oshiradi.

Ushbu maqola beshta yirik soha – qurilish, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash va ta'lim bo'yicha mehnatni muhofaza qilish holatini tahlil qilish, asosiy muammolarni aniqlash va samarali yechimlarni tavsiya etishga qaratilgan. Shuningdek, ish joyida xavfsizlikni oshirishda raqamli texnologiyalar va xalqaro xavfsizlik standartlarining o'sib borayotgan roli ko'rib chiqiladi.

Qurilish sanoati dunyoda mehnat xavfsizligi nuqtayi nazaridan eng xavfli tarmoqlardan biri sifatida tan olingan. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ma'lumotlariga ko'ra, har yili ishlab chiqarishda halok bo'lganlar va jarohatlanganlarning katta qismi qurilish hissasiga to'g'ri keladi. Ishlarning xususiyati – balandlikda, og'ir mashinalar bilan, o'zgaruvchan ob-havo sharoitida va qat'iy muddatlarda bajarilishi xavfsizlikni qat'iy nazorat qilishni talab qiladigan ko'plab xavflarni keltirib chiqaradi.

Qurilish ishchilari turli xil jismoniy va ekologik xavflarga duch kelishadi, jumladan: Balandlikdan yiqilish - Himoyalanmagan qirralar, havozaalar va narvonlar o'lim bilan bog'liq baxtsiz hodisalarning asosiy sababchilaridir.

Mashina avariyaalari - Kranlar, buldozerlar va beton qorgichlar kabi og'ir uskunalar, agar to'g'ri boshqarilmasa, maydalovchi jarohatlar yoki amputatsiyaalarga olib kelishi mumkin.

Yiqilayotgan buyumlar - Asboblar, materiallar yoki chiqindilar ishchilarga, ayniqsa ko'p bosqichli ish zonalarida urilishi mumkin.

Elektr toki urishi va yong'inlar - Simlarning yaxshi izolyatsiyaalanmaganligi yoki xavfsizlik protokollarining talab darajasida emasligi elektr toki urishiga olib kelishi mumkin.

Chang va kimyoviy ta'sir - Silikon changi, asbest va erituvchilar kabi moddalarning uzoq muddatli ta'siri surunkali kasalliklarga, shu jumladan nafas olish yo'llari kasalliklari va saraton kasalliklariga olib kelishi mumkin.

Qurilishda mehnat muhofazasini yaxshilash uchun ko'p qirrali yondashuv zarur: *O'qitish va ta'lim berish:* Xavflarni aniqlash, uskunalaridan xavfsiz foydalanish va favqulodda vaziyatlarda harakat qilish bo'yicha muntazam, majburiy o'qitish juda muhimdir. Xavfsizlik madaniyati loyihani rejalashtirish bosqichidanoq singdirilishi kerak. *Shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish:* Shlemlar, kamarlar, yaxshi

ko‘rinadigan kiyimlar, qo‘lqoplar va himoya ko‘zoynaklari bilan ta‘minlanishi va to‘g‘ri ishlatilishi kerak. *Raqamli monitoring texnologiyalari*: Buyumlar interneti (IoT) sensorlari va sun‘iy intellektga asoslangan tizimlar ishchilarning harakatlarini kuzatish, xavfli sharoitlarni aniqlash va real vaqt rejimida ogohlantirish yuborishga yordam beradi. *Normativ-huquqiy hujjatlarga rioya etilishi va audit*: Hukumatlar va tartibga soluvchi organlar muntazam tekshiruvlar o‘tkazishi va mehnat xavfsizligi standartlariga (masalan, OSHA, ISO 45001) rioya etilishini ta‘minlashi kerak. *Joylarni boshqarish va xavfsizlikni ta‘minlash qo‘mtalari*:

Har bir qurilish obyektida xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha maxsus xodimlar va birinchi ishchi obyektga kirgunga qadar xavfsizlikni tizimli rejalashtirish ko‘zda tutilishi kerak. Qurilishda mehnat muhofazasini yaxshilash nafaqat huquqiy va axloqiy mas‘uliyat, balki strategik investitsiyadir. Xavfsiz qurilish maydonchalari kamroq baxtsiz hodisalarga, ishchilarning yuqori ruhiyatiga, ish unumdorligining oshishiga va moliyaviy yo‘qotishlarning kamayishiga olib keladi. Ta‘lim, tartibga solish va innovatsiyalarni birlashtirish orqali qurilish firmalari xavfsizroq va barqarorroq ish muhitini yaratishi mumkin.

Ishlab chiqarish sanoati iqtisodiy rivojlanishning muhim omili bo‘lib, butun dunyo bo‘ylab millionlab ishchilarni ish bilan ta‘minlaydi. Shu bilan birga, u texnikaga bog‘liqligi, takroriy jarayonlar va fizik, kimyoviy va ergonomik xavflarga duchor bo‘lishi tufayli keng ko‘lamli kasbiy xavflarni keltirib chiqaradi. Ishlab chiqarishda mehnatni muhofaza qilish ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar, kasalliklar va sog‘liqning uzoq muddatli asoratlarning oldini olish uchun zarurdir.

Ishlab chiqarishda mehnatni muhofaza qilish samaradorlik va xavfsizlikni muvozanatlashtiradigan faol va integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi. Ishlab chiqaruvchilar uskunalarni modernizatsiya qilish, xodimlarni o‘qitish, qoidalarini bajarish va kuchli xavfsizlik madaniyatini targ‘ib qilish orqali ishchilarning sog‘lig‘ini himoya qilishlari va ish joyidagi jarohatlar va kasalliklar tufayli yuzaga keladigan iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytirishlari mumkin. Sanoat 4.0 davrida aqlli texnologiyalardan foydalanish xavfsizroq va samaraliroq ishlab chiqarish muhitlarini yaratishning kaliti bo‘ladi.

Qishloq xo‘jaligi dunyodagi eng zarur va shu bilan birga xavfli tarmoqlardan biri bo‘lib qolmoqda. U ishchi kuchining katta qismini, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ish bilan ta‘minlaydi, ammo norasmiylik, mavsumiy bandlik va cheklangan tartibga solish nazorati tufayli bu sohada mehnatni muhofaza qilish ko‘pincha e‘tibordan chetda qoladi. Qishloq xo‘jaligi ishchilari jismoniy jarohatlardan tortib, kimyoviy va atrof-muhit ta‘siridan kelib chiqadigan uzoq muddatli sog‘liq muammolarigacha bo‘lgan ko‘plab xavflarga duch kelishadi.

Qishloq xo'jaligida mehnatni muhofaza qilish nafaqat inson farovonligi, balki oziq-ovqat xavfsizligi va qishloq taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega. Fermerlikdagi xilma-xil xavflarni hal qilish siyosatni qo'llash, ta'lim va texnologiyalarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. Hukumatlar, nodavlat notijorat tashkilotlari va fermer xo'jaliklari kooperativlari dunyoni boqadigan odamlar ish joyida xavfsizlikdan chetda qolmasligini ta'minlash uchun hamkorlik qilishlari kerak.

Sog'liqni saqlash sektori aholi salomatligini saqlashda muhim rol o'ynaydi, ammo u o'z ishchi kuchini keng ko'lamli kasbiy xavf-xatarlarga duchor qiladi. Sog'liqni saqlash xodimlari (SSX), shu jumladan shifokorlar, hamshiralar, texniklar va yordamchi xodimlar ko'pincha yuqori stressli, talab yuqori bo'lgan muhitda biologik, kimyoviy, jismoniy va psixologik xavflarga duch kelishadi. Bu sohada mehnat muhofazasini ta'minlash ishchilar xavfsizligi uchungina emas, balki bemorlarni parvarish qilish sifati va uzluksizligi uchun ham juda muhimdir.

Sog'liqni saqlash xodimlari frontning asosiy ishtirokchilari bo'lib, ularning xavfsizligi har qanday sog'liqni saqlash strategiyasining bir qismi sifatida ustuvor ahamiyatga ega bo'lishi kerak. Xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi ish muhiti nafaqat ishchi kuchini himoya qiladi, balki bemorlarning natijalarini va sog'liqni saqlash tizimining barqarorligini ham oshiradi. Soha rivojlanib borar ekan, ayniqsa global sog'liqni saqlash inqirozlari ortidan, ishchilar xavfsizligiga yo'naltirilgan investitsiyalar o'sib borayotgan talablar va murakkabliklar bilan hamohang bo'lishi lozim.

Ta'lim sohasi odatda qurilish yoki sog'liqni saqlash kabi sohalarga nisbatan past xavfli muhit sifatida qabul qilinsa-da, u hali ham mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik bo'yicha jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. O'qituvchilar, ma'muriy xodimlar va maktab xodimlari jismoniy, ergonomik va ayniqsa psixologik qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning farovonligiga ham, faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ta'limda mehnat muhofazasi sog'lom, samarali va barqaror ta'lim muhitini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ta'limda mehnat muhofazasi jismoniy shikastlanishlarning oldini olish bilan cheklanib qolmaydi – u hissiy qo'llab-quvvatlovchi, aqliy rag'batlantiruvchi va kasbiy hurmatga asoslangan ish muhitini yaratishni o'z ichiga oladi. Tarbiyachilarning farovonligini ta'minlash sifatli ta'lim va jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishining asosidir. Pedagoglardan kutilayotgan natijalar ortib borar ekan, ularning salomatligi, xavfsizligi va qadr-qimmatini himoya qiluvchi tizimlar ham ortib borishi kerak.

Zamonaviy ish joyida texnologiya barcha sohalarda mehnat muhofazasini oshirishning qudratli vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Sanoat 4.0, aqlli

infratuzilma va raqamli transformatsiyaning yuksalishi bilan tashkilotlar endi kasbiy xavflarni har qachongidan ham samaraliroq bashorat qilish, kuzatish va oldini olish imkonini beruvchi ilg'or vositalarga ega bo'ldi. Ushbu texnologiyalardan foydalanish nafaqat ishchilar xavfsizligini yaxshilaydi, balki operatsion samaradorlik va me'yoriy talablarga rioya qilishni ham oshiradi.

Texnologiyalar ish joylarini aqlliroq, xavfsizroq va potentsial xavflarga sezgirroq qilish orqali mehnatni muhofaza qilishda inqilob qilmoqda. Amalga oshirishdagi to'siqlar saqlanib qolayotgan bo'lsa-da, uzoq muddatli afzalliklar – shikastlanish darajasining pasayishi, yuqori unumdorlik va tartibga solish talablariga qat'iy rioya qilish – raqamli transformatsiyani mehnat xavfsizligi sohasidagi zaruratga aylantiradi. Siyosatchilar va ish beruvchilar texnologiyalar inson farovonligini oshirishini ta'minlash uchun birgalikda harakat qilishlari kerak.

Mehnatni muhofaza qilish barqaror rivojlanish, ishchilarning qadr-qimmati va tashkiliy barqarorlikning asosiy ustunidir. Ushbu maqolada ko'rsatilganidek, har bir soha – u qurilish, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash yoki ta'lim bo'lishidan qat'i nazar – maxsus xavfsizlik strategiyalarini talab qiladigan o'ziga xos kasbiy xavflarni o'z ichiga oladi. Ushbu farqlarga qaramay, barcha sohalarni birlashtiradigan umumiy jihat bor: ish joyida inson hayoti, salomatligi va farovonligini birinchi o'ringa qo'yishning dolzarb zarurati.

Qurilishda jismoniy xavflarni nazorat qilish va joylarni nazorat qilish; ishlab chiqarishda texnika xavfsizligi va ergonomika; qishloq xo'jaligida kimyoviy himoya va qishloq aholisining sog'lig'ini saqlash; sog'liqni saqlashda infeksiyalarga qarshi kurashish va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash; ta'limda esa psixologik-ijtimoiy farovonlik va xavfsizlikka e'tibor qaratish lozim. Barcha sohalarda reaktiv emas, balki profilaktik xavfsizlik madaniyatiga o'tish zarur.

Mehnat muhofazasi barqaror iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy adolatning asosiy shartidir. Turli sohalarda – qurilish, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash va ta'limda – ishchilar maxsus xavfsizlik choralari va faol boshqaruv strategiyalarini talab qiladigan o'ziga xos xavflarga duch kelishadi. Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik tizimidagi yutuqlarga qaramay, ko'plab muammolar, jumladan, zaif ijro, past xabardorlik va zamonaviy texnologiyalarning yetarli darajada integratsiya qilinmaganligi saqlanib qolmoqda. Qurilish va ishlab chiqarishda jismoniy xavfsizlik va texnika xavfiga e'tibor berish juda muhim. Qishloq xo'jaligi va sog'liqni saqlashda kimyoviy va biologik xavflarni tartibga solish va o'qitish orqali hal qilish kerak. Ta'limda psixologik-ijtimoiy farovonlik va ergonomik qo'llab-quvvatlash asosiy rol o'ynaydi.

Xulosa, mehnatni muhofaza qilish umumiy mas’uliyatdir. Hukumatlar, ish beruvchilar, ishchilar va muassasalar inson salomatligini unumdorlik kabi qadrlaydigan xavfsizlik madaniyatini shakllantirish uchun hamkorlik qilishlari kerak. Ishchilarni himoya qilish nafaqat huquqiy va axloqiy majburiyat, balki uzoq muddatli ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikka sarmoyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. International Labour Organization (ILO). “Safety and Health at the Heart of the Future of Work”. Geneva: ILO, 2019. <https://www.ilo.org>.
2. Iskandarov, S. A. (2024). Settlement of arabs who moved to central asia. Current research journal of history, 5(05), 25-28.
3. World Health Organization (WHO). “Occupational Health: A Manual for Primary Health Care Workers”, WHO Press, 2001.
4. Sherzod, I. (2024). Rituals related to child birth and upbringing of central asian arabs. Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals, 4(04), 75-80.
5. OSHA (Occupational Safety and Health Administration). “Worker Safety Series – Construction”, U.S. Department of Labor, 2020. <https://www.osha.gov/construction>.
6. Abdiganievich, I. S. (2023). CHANGES IN ETHNIC IDENTITY OF UZBEKS. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(12), 42-46.
7. ISO 45001:2018 – Occupational Health and Safety Management Systems – Requirements with Guidance for Use. International Organization for Standardization, 2018.
8. Abdiganievich, I. S. (2023). CHANGES IN ETHNIC IDENTITY OF UZBEKS. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(12), 42-46.
9. Qodirov, M. A. “Ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi asoslari”, Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2021.
10. Norkulov, D. T., Narkulov, S. D., & Iskandarov Sh, A. (2022). Alimova SG, Pardayev AA Umarova FS, Khudoykulov AB THE ROLE OF PHILOSOPHICAL THINKING AND PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE IN UNDERSTANDING NATIONAL IDENTITY. ASEAN Journal on Science & Technology for Development, 39(4), 605-613.
11. Gulyamov, S. S., & Rasulov, D. O. “Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi”, Toshkent: Oliy ta’lim, 2019.

12. FAO (Food and Agriculture Organization). “Occupational Safety and Health in Agriculture”, Rome, FAO, 2020. <https://www.fao.org>.
13. Бўриев, О., Искандаров, Ш., & Хўжаёров, А. (2022). Абу Райхон Берунийнинг “Ҳиндистон” асари ноёб этнографик манба сифатида. Academic research in educational sciences, (3), 399-411.
14. Azizov, R. T. “Qishloq xo‘jaligida mehnatni muhofaza qilishning dolzarb masalalari”, “Agrar ilm” jurnali, 2022, №1(10), 45–49-betlar.
15. UNESCO. “Teacher Work Conditions and Well-being”, Global Education Monitoring Report, Paris, 2021. <https://en.unesco.org>.
16. Misri, M. E. (2025, February). Enhancing Cloud Data Security Using Paillier Homomorphic Encryption Algorithm. In 2025 3rd International Conference on Integrated Circuits and Communication Systems (ICICACS) (pp. 1-5). IEEE.
17. Misri, M. E. (2024, December). Binary Water Wheel Plant Algorithm with Soft Gated Recurrent Unit for Software Defect Prediction. In 2024 4th International Conference on Mobile Networks and Wireless Communications (ICMNBC) (pp. 1-5). IEEE.
18. Tursunov, S. A. “Zamonaviy texnologiyalar yordamida ishlab chiqarishda mehnat muhofazasini ta’minlash yo‘llari”, “Ilm va amaliyot” jurnali, 2023, №3.
19. Misri, M. E. The Impact Of Devops Practices On Software Development Lifecycle.